Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ШУПТУ СОҢГУЛДААЛАРЖЕ!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 47 (12737) | 1985 чылдың февраль 24, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

СОВЕТ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Бөгүн — РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгуулдалар хүнү.

Бөгүн — совет хамаатылар соңгуулдалар участоктарынга барып, боттарының Конституция үзүгаар магадылаан эргезин — күрүне эрге-чагыргазының дээди органынче төлөөлер соңгуур эргезин боттандырар.

Соңгуулдалар хүнү — бүгү улустуң байырлалы. Совет кижилер байырлал бүрүзүн күш-ажылчы белектерниг уткуур чагагай чаңчылдыг. Ийи дакпыр орденниг Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары бо байырлалды база бедик күш-ажылчы чедиишкиннерниг уткаан. Республиканың ишчилериниң эрткен чылда багай эвес ажылдаанын, салган соруглаларын чедиишкинниг күүсеткенин СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнааны — ооң тодаргай барымдаазы. Мөңгүн-Тайга районнуң, «Тиилелге» совхозтуң ажылчы чонунга ийи дакпыр өөрүшкү — оларның күш-ажылын партия болгаш чазак база бедин-биле үнелээн, олар шилчиир Кызыл туктарның ээлери болганнар.

Соңгуулдалар хүнүнүң бүдүүзүнде Ак-Довурак хоорайның, «Көк-Тей», «Торгалыг» совхозтарның, Таңдыда Дуржулга станциязының, Улуг-Хемде Торгалыг көдээ Совединиң ишчилеринге өөрүнчүг медээ келген. Олар 1984 чылдың түңнелиниг-биле тиилекчилерниң одурунга кирип, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

Соңгуулдаларга бөгүн киришпишаан, Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын изин-биле деткип турарын илергейлээрлер. Олар чер кырынга быжыг тайбың дээш, аас-кежиктиг келирү үе дээш, коммунизмниң тиилелгези дээш бадылаашкынын бээрлер. Соңгуда бюллетеньнеринде чонның төлептиг оолдарының болгаш кыстарының аттары кирген. РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. Б. Ондарны, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяковту соңгуурлар. Тыва АССР-ниң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынче төлөө кылдыр 130 депутат дээш соңгукчулар бөгүн бадылаашкынын бээрлер. Оларның аразында Кызылдың № 1 АТБ-зинде чолаачы В. И. Баев, «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу Б. К. Ооржак, «Алдан-Маадырда» механизатор Э. Т. Монгуш, Кызылдың № 15 школазының башкызы К. И. Ярославцева болгаш өскедээ ажылчыннар, албан-хаакчылар, партия, совет органнарның ажылдакчылары бар. А чер-чер Советтеринге күш-ажылчы коллективтер боттарының чүс-чүс төлөөлерин соңгуур турар. Таңдыда И. П. Оглезнев, Тес-Хемде Д. Д. Чамзырай, Кызыл хоорайда М. Р. Еремцова болгаш өскелер дээш бадылаашкынын соңгукчулар чаңгыс кижи дег бээрлер.

Делүтаттарга кандидаттарның аразында аңгы-аңгы нацияларның болгаш биче улустарның төлөөлери кирип турар. Ында орустар, тывалар, украиннер, хакастар, буряттар... Тывада чурттап турар бүгү-ле нацияларның барык шупту-зуның төлөөлери кирген. Ол дээрге совет демократияның чөптүүнүң бадыткалы болур.

В. И. Ленин Советтериң ажыл-чорудулгазының дугайында демдеглеп тура, «...ол дээрге бүгү кижиге ажык, бүгү ажылды массага көзүлдүр кылып турар, массаның киржип шыдаары, массадан үндезилеттинген, улус массазының болгаш күзел-чүткүлүнүң органы-дыр» деп демдеглээн. Чылдар эрткен тудум ленинчи ол өөредигниң шынызы болгаш мерген угаанныы улам бүзүренчии-биле бадыткаттынып, амыдыралга боттанып турар. Ооң көскү бадыткалы кылдыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжынга бөгүн бадылаарывыс кандидаттарның дугайында сан-чурагайларны көрээлинер. Күш-ажылчы коллективтериң депшитккенериниң 40,8 хуузу херээженнер, 59,2 хуузу СЭКП кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, 17,7 хуузу комсомолчулар, 22,3 хуузу үжен хар иштинде аныяктар, 50,8 хуузу ажылчыннар болуп турар. Езулуг демократия бисте дээрзин бо чижектен көрүп болур.

Советтерге соңгуулдалар — оларның ажыл-чорудулгазының көрүлдези дээрзи билдингир. Эрткен соңгуулдалардан бо соңгуулдаларга чедир үеде Советтериң киржилгези-биле бистиң республика экономикага, социал хөгжүлдүре көскү чедиишкиннерни чедип алган. Дыка хөй түңнүг капитал салыышкын шиңгээдип алдынган, көдээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүүшкүнү өскен, ажылчы чоннарның амыдырал деңнели бедээн. 25 муң ажыг өг-бүле боттарының чуртталга байдалын экижиткен, республиканың ажылчы чону амыдырал хандырылганың 470 ажыг хевирин ажылдап турар.

Бистиң республиканың Советтери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтыышкыннарын амыдыралга боттандырбышаан, боттарының ажылының стилин болгаш методун сайзыраңгайжыдып турар. Планныг онаалдаларның күүселдези дээш, чурттакчы чонуң чаагай чоруун бедидери дээш республикада 3966 депутат, 699 доктаамал комиссия, чер-чер Советтериниң 400 хире депутаттар бөлүктери болгаш постулары эрткен чыышта ажылдаан, олар боттарының мурнунда салган соруглаларын чедиишкинниг күүсеткен.

Совет эрге-чагырганың чер-черде органнары боттарының бүрүн эргелерин долузу-биле ажыглап, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунуңуң айтырыгларын сессияларга, күүском хуралдарынга депутаттарның база өске-даа активчилериниң идепкейлиг киржилгези-биле шиитпирлеп келген.

Советтерге соңгуулдалар—совет демократияның байырлалы. Чон бодунуң эрге-чагыргазын боттары аңаа соңгуп алыр. Бөгүн соңгукчулар участоктарга кээп, боттарының политиктиг болгаш бедик медерелдиг чоруун көргүзерлер, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бүзүлбас блогунуң кандидаттары дээш бадылаашкынын бээрлер.

Бүгү ажылчы чоннар Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын, СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин төлептиг уткуурунга белеткелдиң чылы — төөгүлүг үеде бо соңгуудалар болуп турар. Ынчангаш боттарының бадылаашкынын берип турар соңгукчуларның күзел-чүткүлү чаңгыс: он бирги беш чылды чедиишкинниг доозар, партияның улуг чыыжын төлептиг уткуур.

СОВЕТ ДЕМОКРАТИЯ ДЕЛГЕРЕЗИН!

ХОСТУГ ЭРГЕ ЧОГУМ КЫМДАЛ?

Чамык басса (тенек угаан эндег кылып),
Чамбы дип-даа часты берип болгу
дег-дир.
Өнчүк-чөңгээ, кыжаныышкын,
нүгүлдээшкин,
Өрттүг халап айыылы-даа диргелип тур.
Өлүм чепсээн хиндиинге тургузар дээш
Өжээттеннер өжү ханмайн кезенип тур.
АКШ-тың рейганчы чызаан чери
Алды дипти сыырап чыгыы
күчүүргеп тур.
«Хостуг эрге», «Демократия бисте»
дижир.
Хоюг сөстер бадыткалы ол бе, ынчаш?
Кижилерниң садым-чолун оюн кылган..
Кижизиниң херечилел демдээ ол бе?
Чурттаар чери, ажылы чок кижилерниң
Чудун кымга шамнап боорул, дээргилер?
Хилинчек чок чурттар сыырып,
хоозурадып.
Кижи ханын чеже хире төп тур, силер?
Аваларның, ажы-төлдүң ыы-сыызы
Арын-нүүр чок дерзиилерниң изи ол-дур.
Хөгжүлдениң шапкынчызы оруктарны,
Хөйнүң күжү —тараа-чимис, тудугларны
Ажыглал чок хоозуралче киргеңиңер —
Аштаашкынның, хожудалдың чылдаа
ол-дур.
Хостуг эрге, демократия дээш күжүн
каткан
Хоор чоннуң демиселин боогдай тудуп,
Аймак-сөөгүн, чанчылдарын, төрээн
дылын
Ажыы-биле кызып-кыйган херээңер чүл?
Мени дыңна!
Соңгуур болгаш соңгудар-даа эрге
туткан
Совет чурттуң хамаатызы сөглеп тур мен:
Бистиң чуртту көрүнерем,
кандыг-дыр чээ,
Бир-даа кижи бадылалын
бербейн барбас!
Мени дыңна!
Күрүнени башкарарын төлептиглер
Хүндүткелге адаттырып соңгуттурар.
Ажылчы чон депутады ады-биле
Акы-дүнма найырадып быжыктырар.
Аас-кежик, тайбың-чолдуң ады-биле
Амыдырал час дег чараш чечектелир
Хереллиг хүн, ак-көк дээрниң ады-биле
Келир үе чырыткызын улам кыпсыр.
Дээргилер, билдинер бе, кайы чуртта
Демократия, хостуг эрге чогум бар-дыр?
Маска, кадыр, Сүлде чураан
паспорт-биле
Бажым бедик, чоргаар хостуг соңгуп
тур мен!

О. СУВАКПИТ.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ БАДЫЛААР МЕН

Ада-чурттуң Улуг дайынынга бодум киржип, дайын деп чүл дээрзин билир болгаш бистиң Коммунистиг партиявыстың Тайбың программазын, ооң тайбың дээш үе-үеде бүрү чорудуп турар могаг-шылаг чок ажылын деткээн тайбыңга ынак миллион-миллион кижилерниң бирээзи мен. Дөртен бир чыл бурунгаар, 1944 чылдың февральдың тапты-ла бо хүннеринде Нарва дээш изиг-түлүк тулчуушкунга киржип турдувус.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге бо соңгуулдалар СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партияның Төп Комитединиң ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чүткүлдүг боттандырып, Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылың, партияның ээлчеглиг съездизин төлептиг уткуурунга белеткеним турар совет кижилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалында эртип турар-дыр. Төөгүлүг үжүр-дузалыг мындыг улуг байырлалдарлыг чылда чонуң төлептиг оолдар, кыстары дээш бадылаашкынывыс берип турарывыска канчап өөрүбес бис!

Гитлержи фашизмни ажып тиилээн чырык хүнүвүстен бээр дөртен чыл эрткен. Бо үениң дургузунда бистиң Төрээн чуртувус дыка-ла хөгжүп чаартыгган. Улуг орус шүлүкчү В. В. Маяковскийниң «...чурталга-даа эки-ле-дир, чурттаары-даа маталыг-дыр...» дээн одуругларын кижи бодап чоруур. Ындыг турбуже, АКШ болгаш НАТО белүүнүң чурттары шериг күүзүнүң талазы-биле шериг-стратегтиг ардаш-чыл-биле ажыл-агый-биле ажыл-агый-биле ажыл-агый

Тайбың, аас-кежии, келир үе дээш бадылап тур бис

«Улус депутаттарының Советтеринге соңгулдалар... — социалистиг демократияның байырлалы-дыр. Ол демократия миллион-миллион ажылчы чоннарның күрүнени эргелеп башкарарынга сонуургалдыг киржилгезин боттуу-биле, херек кырында хандырып турар».

(Эш К. У. Черненконуң бо чылдың февраль 22-де соңгукчулар-биле ужуражыышкынга чугаазындан).

ДЕПУТАТТАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

СОҢГУЛДАЛАР ХҮНҮ — бистиң чуртувуста бүгү улустуң байырлалы. А бәйырлал хүнүн совет кижилер төлептиг күш-ажыл-биле, өскү көргүзүглер-биле уткуп, ужуражыр чаагай чаңчылдыг. РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге болгаш улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар хүнүн Каа-Хем суур Совединиң девискээринде ажыл-агый, бүдүрүлгелер, күш-ажылчы коллективтер тус-туста күш-ажылчы багай эвес белектерлиг утказап. Оон бадыткалы бо. Эрткен чылдың планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр чедимишкинниг күүседир талазы-биле Тыва АССР-ниң суур база кәдээ Советтеринниң социалистиг чарыжыкка идепкейлиг киришкиниве. Аңаа тиилекчи болганы дээш бистиң суур Соведин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профоблчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаанын бүгүн — соңгулдалар хүнүнде чугаалаары өөрүнүүт-дүр. Ол шаңнал — Советтиң күүскомунуң, депутаттарның, доктаамал комиссияларның демнег ажылынга бедик үнелел.

Соңгулдалар — Советтерниң ажыл-чорудулгазының көрүлдези болур дээр болгай. Ындыг болганда, эрткен чыныштан бо хүнүнерге чедир Советтиң хөй талалыг ажыл-чорудулгазындан чамдык түүлдерни, өскерилгелерни, чаартылгаларны каксы-даа бол, көргүзүп көрейн. Ийи чартык чыл иштинде канчаар ажылдаан бис?

Кызыл районуң төвү Каа-Хем суур чылдан чылче сайзырап, чаартының турар. Советтиң девискээринде оон чурттакчыларының ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг бүгү-ле түүлдер — ортумак школа, культура албан черлери, ургулларның уран түүл школазы, поликлиника, фельдшер пунктузу, амыдырал хандырылгазының комплекстиг хүлээп алышкын пунктузу, хеп чуур комбинат, садыг-магазин ...дээш өске-даа объектилер бар. Оон-биле кады Советтиң девискээринде «Көк-Тей» совхоз, Кызылдың күш фабриказы, Кызылдың теплица комбинады, ыяш ажыл-агый чери, тудуг болгаш оон-даа өске будүрүлгелер, организациялар бар. Ол коллективтериң ажылы, оларның планныг онаалдаларының күүселдези Советтиң киченгейинде, чангыс сөс-биле чугаалаарга, будүрүлге-биле холбашкан айтырыгларны демнег шиитпирлеп турар бис. Демнег ажылдың дээштиин херек кырында көрүп турар бис. Күш-ажылчы коллективтериве оон бирги беш чылдың дөртку чылында багай эвес ажылдаан. Оларның чамдыктары бо. Кызылдың күш фабриказының коллективи эрткен ажыл-агый чылында эки көргүзүглерлиг ажылдаан. 1984 чылдың социалистиг чарыжынга будүрүлгечи бедик көргүзүглери дээш мурнакчыларның одуруунче кирип, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан. «Көк-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилери база багай эвес ажылдааннар. 1984 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарышка ук совхозтуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкеш, эки түннелдерни чедип ап, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле соңгулдалар хүнүнүң бүдүүзүнде шаннатканын чоргаарал-биле чугаалаар бис. Соңгулдалар хүнүнге ажылагыйның ишчилериниң күш-ажылчы белээ ол.

Совхозтуң сүт-бараан фермазын ап көрээлиңер. Саанчыларның, бызаа ажаакчыларының черле ынчаш ниити коллективтиң эрткен ажыл-агый чылында эки ажылдаанын бөгүн демдеглээри чугула. Ферма коллективи бир инекке онааштыр сүт саалдазының талазы-биле эрткен чылын республикага бирги черни эзлээн. Коллективтиң ишчилери соңгулдалар хүнүн төлептиг иш-биле уткаан. Үстүнде будүрүлгелериниң эки ажылдаанынга ында тургустуган депутаттар бөлүктериниң киришкеш турар үлүү улут. Районуң чуртталга-коммунал ажыл-агый будүрүлге эргелелиниң коллективи база эки ажылдаан. Бир-тээ, мурнакчылар дугайында чугаалап турар болганымда, мурнакчыларны адап көрейн. Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезинин эдилекчизи, «Көк-Тей» совхозтуң саанчызы С. Х. Арандол эрткен ажыл-агый чылының түннели-биле «1984 чылдың чемпиону». В. А. Долганина — мурнакчы куш ажаакчызы. Оларның ажылын кады ажылдап турар эш-өөрү үнелеп турар. Шалыпчы ол ажылчыннарга чон бо чыышта база бедик бүзүрелди көргүзүп, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга бөгүн соңгуп турар. Суур Совединиң депутаттарынга кандидаттар — саанчы Н. С. Чадамба, куш фабриказының ажылчыны В. К. Шумова болгаш оон-даа өскелер дээш чон бо удаада база катап бадылаар.

Соңгукчуларның чагыгларының күүселдезинче киченгейни утландырып турар бис. Соңгукчуларның чагы-биле туттунган чуртталга бажыңнарының болгаш өске-даа объектилериниң дүлгүүрүн оон эзлерине тыпсыры — бәймдал. Кызылдың куш фабриказында 140 олуттуг ургулар ясли-сады база соңгукчуларның чагыглары-биле туттунган. «Көк-Тей» совхозтуң автомашина гаражын база-ла чагыг-биле туткан. Суурнуң Таёжная, Чооду Кидиспей, Шумов алышкылар аттыг, Зелёная кудумчуларының транспорт эртер талазын асфальтылаары доозулган. Суур чагайжыдар талазы-биле көскү ажылдар кылдынган. Кылдынгаш ол түүлдерден бистиң суурувус улам чагайжыттыып турар. Хоккей ойнаар шөлдерни туткан. Чагыглар-биле кылдынган ажылдарның ол түгле чамдыызы-дыр. Социал айтырыгларны будүрүлгелер-биле, албан черлери, организациялар-биле кады үүмележип, шиитпирлеп келген бис. Чагагайжыдыга ажылдарынга депутаттар соңгукчуларны окруттар айыы-биле кириштирип турар.

Эрткен чыышта Советтериң ажыл-чорудулгазынга база бир чугула болган түүл — СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга киржилгези болур. Пленумнуң салган сорулгаларын Советтиң сессиязынга чугаалажып, ол талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган бис. Аъшчем программазын амыдыралга боттандыраар херекке Советтиң девискээринде чурттакчы чоннуң идепкейлиг киржилгезин чедип алырынче киченгейни утландырып турар бис. Хамаатыларның болгаш будүрүлгелериниң дузалал ажылагыйын улам хөгжүдеринче угланган хемчеглер алдынып турар. Оон түннелдери багай эвес, дузалал ажыл-агыйындан алдынып турар кәдээ ажыл-агый продуктуларының хемчээли элээп өскен. Күрүнеге сүт, дагаа чуургазы, иогаа садар план эрткен чылын ажыр күүсеттинген.

Эки чурттаар төлээде, эки ажылдаар дээрзин суурнуң чону эки билир. Ылангыя суур чаагайжыдылгазы оларның киржилгези чок артпас. Төрээн суурунуң аян-шинчизи, шыдалы оларның боттарындан конгуг хамааржыр дээрзин олар эки билирлер.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму Советтериң мурнунга улуг сорулгаларны салган. Советтиң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын оон нөгелделериниге дүүштүр тургускан бис. Сөөлгү үеде депутаттарның, доктаамал комиссияларның ажылының дээштин бедээн. Ол ажылдарны бөгүн соңгуттурар депутаттар уламчылаар.

А. САРАПУЛОВ,
Каа-Хем суур Совединиң күүскомунуң даргазы. Кызыл район.

АҢАА ЧЕРЛЕ ИДЕГЭЭР БИС

СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ чаагай амыдыралы дээш партия болгаш чазак доктаамал сагыш салып турар, мында маргылдаа чок. Бирги эвлчегде чуртталга бажыңы-биле хамаатыларны бүрүн хандырар дугайында айтырыг чогумчалыг шиитпирлеттинип турар, ону бистиң Кызыл хоорайның дөрткү микрорайонундан көрүп болур. Эвиледдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге, чер-чер Советтеринге мурнунда болган соңгулдалардан бээр эрткен үеде безин үк микрорайон таныттынмас кылдыр чаартынган. Аңаа чоннуң төлээлекчилери — депутаттарның салымышкыны дыка улуг.

Чурттакчыларның, күш-ажылчы коллективтериниң бүзүрел көргүскени төлептиг кижилери бистиң аравыста-ла ажылдап, чурттап чоруур. Оларның бирээзинин дугайында маңаа, бөгүн, Советтерге соңгулдалар хүнүнде чугаалаксаан мен. Ону Любовь Михайловна Петрусева дээр. Кызыл хоорайның «Тудуг кезектери» комбинатта ажылдап турар кижи, мотористер бригадири. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга ону депутат кылдыр мурнунда соңгуп алган бис. Чоннуң бүзүрелин шынзыктырар дээш бүгү күжүн, билинн берип чоруур кижи дээрзин бо чылдарда көрүп келдивис. Бистиң бажыңнарывыска ол бо-ла келир, «Бажыңнар соок-тур бе, көзенектер чоп хыраалай бергенил, хөмүр-даш дүжүрүп алдынар бе?» деп, бистерге, кырганнарга, төрээн төлүдег сагыш човаар. Чаа бажың алыр ээлчээвисти база хайгаарап турар болгай.

Чамдыкта түгле бистерге, кырганнарга сагыш човангыр кижи боол магат, а аныяктарга кандыг ирги дээш кады-кожаларывыска чедип, айтырыглаар-даа бис. Ол бодуңуң хостуг үезинде оларга база чедип турар, ажыл-агыйын, өөредилгезин соңуургаар кижи боол-тур. Оон ангыда Любовь Михайловна лекция, беседалар база кылып чоруур, бүгү-ле айтырыгларны соңуургаар чаңчылдыг.

Улуг будүрүлге черинде, харысалгалыг ажылда хирезинде бо бүгү ажылдарны ол канчан кылып четтирип турарыл? Бир катап Л. М. Петрусева биске чедип келирге, ол айтырыгны аңаа салган бис.

— Четтигер алаар — деп, биезги чаңы-биле хүлүмзүрбушаан, чугаалады.—Чоп кижиге бүзүрээнде, четтикпес мен дээр болза, канчан-даа таарышпас. Ажылым ээлчеглиг, ынчангаш хостуг үемде соңгукчуларымны эргип, оларның чагыгларының күүселдези дээш албан черлеринге, организацияларга барып турар мен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжынга соңгулдалар эрттирер дугайында Чарлык үнген соонда, бистерниң, дөрткү микрорайоннуң чурттакчыларының күзел-чүткүлү чаңгыс: Л. М. Петрусеваны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр база катап депшидери болган. Аңаа идегелди база катап көргүзүп, депшиткен-даа бис. Ол бистиң-биле ужуражып тура:

— Эрткен чыышта кылган ээвээш-биче ажылымны үнелеп, база катап депшиткениңер дээш өөрүп четтирдим, ам база ону шынзыктырар дээш ажылдаар мен — деп чугаалап турган чүве. Аңаа бүзүрээр-даа, идегээр-даа бис, ынчангаш чоннуң төлептиг оолдары болгаш кыстары, оларның аразында Любовь Михайловна Петрусева дээш бөгүн чаңгыс кижи дег бадылаар бис.

С. САНДЮ, соңгукчу.
Кызыл хоорайның Заречный № 27 соңгулда округу.

ЧУРУКТА: «Тудуг кезектери» комбинатның бетон хоюдар белдиринин мотористер бригадазының бригадири, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Л. М. Петрусеванын **(ортузунда)** соңгукчуларынга келгени.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БӨДҮҮН ИШЧИГЕ БҮЗҮРЕЛ

БИСТИҢ ЧҰРТУВУСТА бүгү-ле түүлдер бөдүүн ишчиниң, күш-ажылдың кижизиниң чаагай чоруунче утланган. Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне ажылчы чоннуң амыдырал-чурттагазынче хүн бүрү сагыш салып турар. Аңаа харыы кылдыр бистер. ажылчыннар, боттарывыстың күш-ажылывыс-биле харылап турар бис. Салдынган сорулгалар, планнар, хүлээлгелер күүселдези — бистен негеттинип турар кол түүлдер ол.

Даанган ажылын ак сеткилдиг күүседирге, кады ажылдап турар эш-өөрү, удуртукчулары, чаңгыс чер чурттугларыг кижиин хүндүлээр. Ол дээрге бистиң совет ниитилелдиште тергиин эки чаңчыл. «Кижини күш-ажыл квастаар» деп үлегер домактың тывылган чылдагааны-даа ында. Шудургу күш-ажылы-биле хүндүткел чедип алган ишчилер бистиң республикада чүс-чүс.

Мен бодум бөдүүн ажылчы мен. Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка саанчылап эгелээнимден бээр үаярби үш чыл чедип ор мен. Бо үениң дургузунда бодумга быжыглаан инектеримден сүт саар планымны доктаамал ажыр күүседип келдим. Ол база белен. Ажабеп турар. Инектериң ажаалдазын эки-жидер, аъш-чемин өй-шаанда таарыштырар дээш хөй-ле ажыл негеттинер. Фермада саанчыларның барык шуптузу даанган ижиинге харысалгалыг, ынчангаш бистиң коллектививис түгле районга эвес, республикага тиилекчи болуп үнүп турган. Бодум эрткен чылын бир инектен 2960 килограмм сүттү саап, чүтээр көргүзүттүр болган мен. Ниити ферманың көргүзүүү база багай эвес болган.

Бо чылдагы соругавыс улуг. 614 тонна сүттү бүдүрер болгаш оон 520 тонназын күрүнеге дужаар. Ферманың ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур беш чылдың планын июль 15-ке чедир күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Ол үеден ынай сагдыган сүт съездиге уткуштур алган хүлээлгелиштин санынче кирер.

Кысказы-биле чугаалаарга, ынчаар ажылдап турар бис. Бодувустуң даанган ижиинисти ээ ёзу-биле көрүп, ону күүседип турар боорувуска биске чаңгыс чер чурттугларывыс бүзүрел турар. Ону бодумга хамаарыштыр чүтээлап көрейн. Ол дээрге, мактанышкынның эвес, чоргаараалдың сөстери болур.

Элээн каш чыл мурнунда рабонуун ажылчы чоннары мени ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжынга депутат кылдыр соңгаавнар. Ол улуг бүзүрел болгаш хүндүткел-дир. Соңгукчуларның берген чагыларын барык шуптузун күүсеттим. Күрүне херектериниң айтырыгларын шиитпирлеп Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга хуралдап турдум.

Оон чаңгыс чер чурттугларым Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга депутат кылдыр соңгаан. Соңгукчуларның чагыгларын күүседир дээш база кызып ажылдаан мен. Түгле чаа школа тудар айтырыг янзы-бүрү чылдагазынардан бүтээн, ынчалза-даа эргизин алгыдар херекке салыышкыным кирген. Дөргүн сүт-бараан фермамның саанчыларының ургуларынга 50 орунуг ургулар садын тудуп доозарынга киришпим.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжынга база мени депутаттың кандидадты кылдыр төрээн совхозумнуң ишчилери ададылар. Ол дээрге, меңээ, бөлүүн ишчиге улуг бүзүрел. Соңгулда мурнунуң ужуражыышкын дугайынга база катап чагыглар бердилер. Ылаңгыя чаа школа тудуун, малчышнарже электри шугумун шөөрии, фермага одалга системазын чаартып кылыры. Бора-Хөлге септелге мастерскаазын тударын, суурнуң кудумчуларын асфальтылаарын болгаш чаагайжыдарын чагын турдулар.

Бөдүүн ажылчын кижиин күрүне эрге-чагыргазының дээдии органыңче төлөө кылдыр депшидип турары — Совет демократиянын ырыткыланчак херечизи. Ол дээрге социализминиң артык күжү, күш-ажылдың кижизи дээш сагыш салыышкын-дыр. Барыын үүктүң каргыс чурттарының күрүне эрге-чагыргазында хереэжен кижи кирбейн турар. Революция мурнунда «хереэжок» деп шолаладып чораан тыва хереэженнер депутатка соңгудуп, хөй чоннуң эрге-чагырга черинге төлөлөөр деп чүве мээң өгбелеримниң дүжүнге безин кирбейн чораан.

Бистиң фермавыстан бедик идегелди түгле меңээ эвес, а өске-даа эштерге көргүскен. Мурнакчы саанчылар Татьяна Сатты, Эльвира Сатты район Совединиң, саанчы Долума Монгушту болгаш тракторист Николай Сатты Хайыракан кәдээ Совединиң депутаттары кылдыр хайыраканчылар бөгүн бадылаарлар.

1985 чыл — онзагай чыл. Ол дээрге, он бирги беш чылдың доозукчу чылы. Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгенин 40 чылы, СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдиң чылы. Ындыг төөгүлүг чылда кыдыра ажылдарны кымга-даа эгенчиг. Бүгү күжүвүстү, билиниисти ону күүседиринге бээр ужурлуг бис.

А. МОНГУШ.

СЭКП Тыва обкомунуп бюро кежигүнү, Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазында саанчы-бригадир.

ОГЛУМ ДЭЭШ

Бөгүн бистиң совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери болгаш албан-хазкчылары-биле бир демей, хамааты эргемни ажыглап, аас-кежик, тайбың, эпнайырал болгаш хөгжүлде дээш бадылаашкынымны бээр мен. Бадыладырларның аразында мээң оглум Слава база бар.

Станислав Белек-оолович Минчей. Бистиң округтан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидаттың бюллетенинде ынчаар бижээн болду. Мээң оң уруумнуң улуу ол, ынчалзажок хары чүгле чээрби ийи, боду чолаачы, ийи уруглуг. Оглумнуң чонунга, совхозунга болгаш күрүнезинге эки бараан болуп чоруурунга өөрүвес аргам чок.

Ада-немниң өг-бүлезинге төрүттүнген чеди кижиниң ортуну мен. Шуптувус Совет Конституциязының ачызында эки чурттап чор бис. Бир үгбам Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгудуп чораан, а район болгаш кәдээ Совет депутадынга соңгуттуруп чорааннарывыс база бар. Ургуларывыс дөртеи хире, хеймер дуңмавыс база Маадыр-ие. Күр- ениң кежиин четтирип, бүгү эргелерии бүрүн эдилеп, өөрүшкү-маңнайлыг чурттап чор бис. Ол дээш Төрээн чуртумга четтирдим, бадылаашкынны база ол дээш бээр мен.

Д. МИНЧЕЙ,
Маадыр-ие, «Чодураа» совхозтуң хөйжузу.

КЫСТАР, ООЛДАР КИРЕР ЧЕРИ МУҢЧОК

Бирги класска өөренип келген хүнүмде-ле башкыларның эптиг-ээлдек чагыг-сөзүг, чазык хүлүмзүрүү мээң сеткил-сагыжымны дүвүредипкен. Ынчангаш оларга дөмей болуксап, башкы болур күзел меңээ тывылган. Кандыг-даа берге байдалда башкыларым аргасүмезин кадып, дузалажып келген. Олар дег хүндүткелдиг кижилер чок. Башкыларга дөмей болуп, оларның буянныг хереэн үламчылаары — улуг чоргаарал болгаш ааскежик.

1984 чылда Чадаананың № 1 ортумак школазының сески клазын доосканы, башкы болур күзелим чедип алырыбиле Кызыл хоорайже хапкан мен. Киреринииң экзаменнерин чедиишкинниг дужаргаш, башкы училищезинче кирип алдым. Магалыг чүве-дир. Аныяк кижи бүрүзү бодунуң күзелиниң аайы-биле кайыже-даа өөренир. Ол дээрге совет демократияның база бир хереченаи-дир. Ол дээш өөрүшкүм кыызгаар чок! Ынчалза-даа студент апарган дээрге-ле күзели бүле бергени ол эвес болгай. Ол дээрге күзелиге чедип шыдаар бе азы кайдыгыл деп айтырыгга харыылаары-биле улуг шылгалданын эгелээнин . Ынчангаш кызымаккай өөренип, быжыг билигни чедип алыры чүгүла. Чартык чылдың түннели-биле экзамен, зачёттарны 4—5 дем-дектерге дужаадым, күзелимге ынап-ла чедер дээш сорулгам күштүг. Өске эш-өөрүм базз багай эвес өөренип турарлар.

Бөгүн РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге, чер-чер Советтеринге соңгулдалар хүнү. Назынымда бир-ле дугаар аңаа киржип, чоннуң бүзүрелии чаалап алган төлептиглер дээш бадыладаар мен. Мээң кады өөренип турар эш-өөрүм болгаш башкыларым бир дугаар соңгулдаларга киржип турарымны таварыштыр изиг байыр чедирип турда, сагыш-сеткилим хөлзей, өөрүшкүм, чоргааралым хайныгып. Төрээн чуртувустуң үлам ыцай сайзыралы дээш эки өөренип, хөй-ниитиниң ажылынга улам идепкейлиг киржирин хүлээндим. Эңне баштай соңгулдаларга киришкен хүнүм кажан-даа утпас мен. Төрээн чурттуң оолдарынга, кыстарынга күзээн мергежилин шилип алыр эргени берген, халас өөредилгени магадылаан совет демократия дээш бир дугаар бөгүн бадыладаар мен.

Чаңгыс бөлүкте өөренип турар эш-өөрүм шупту комсомолчулар. Олар база боттарының хүлээлгезин ак сеткилдиг-биле күүседип турар. Ынчангаш бистиң студент амыдыралывыс солун түүлдер-биле долган. Башкы кижи кандыг болур үжурлугул дээрзин хаңы билип алыры-биле хоочун, дуржулгалыг башкылар-биле беседалажырынга-даа ынак бис.

Тиилелгениң 40 чылынга турасказаткан уран түүл фестивалынга белеткел бистиинде кидин түлүк. Оон аңгыда Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге туласказаткан кежээни организастадывыс. Моон соңгаар кылып чорудар ажылдарывыс база хөй. Келир үениң башкылары болганывыста бедик культуралыг кижилер болур ужурлуг бис. Ынчангаш культурлуг ажыл-чаң дугайында беседа, диспут эрттирери планда көрдүүгеи.

Башкы болур күзелиивиске чедип, чуртувуска келир үеде төлептиг салгакчыларны кижизидер дээш моон соңгаар-даа чүткүлүг өөренир бис.

А. ЧЫМБА.

САННАР ◆ ФАКТЫЛАР ◆ САННАР ◆ ФАКТЫЛАР

⊙ **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының депутаттарынга 430 чагыг кирген, оларның 193-үн күүседири-биле хүлээп алган.**

⊙ **Кирген чагырларның 41-ги хуузу школалар, клубтар, ургулар садтары, эмнелгелер тудары-биле холбашкан, 30-и — транспортту хөгжүдеринче, 27-зи электрижидилгеже болгаш харылзааже, 18-и коммунал ажыл-агыйже, 16-зы садыгже база ниитининг чемненилгезинче угланган.**

⊙ **Соңгукчулардың чагырларын ёзугаар үлетпүр, ажылагый, культура болгаш амыдырал хандырылга объектилери тударынга 43,2 миллион рубльди чарыгдаан.**

⊙ **Кызыл — Абакан аразында орукта галереяны, Ак-Довуранта эмнелге комплекизин, Чадаанада эмнелгени, Балгазын болгаш Ырбан суурларда аптекаларны соңгукчуларыңың чагыглары-биле тудкан. Ол ышкаш Дус-Хөлде профилакторий, Кызылга 1500 орунныг үш обшежитие, № 3 столовая туттунган.**

⊙ **«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыннары соңгулдалардан соңгулдалар чедир үеде депутаттарның киржилгезинбиле чаа столоваяны тудуп алганнар. Ак-Довуракка эштир бассейнниг спорт комплекизи туттунган, Эрзинниң школачылары чаа школага өөренип эгелээннер.**

⊙ **Соңгукчулардың чагырлары-биле Эрзинниң Бай-Дага, Сүт-Хөлдүң Иймеге автоматтыг телефон станциялары туттунган, Дус-Даг, Саглы, Ак-Чыраа, О. Шынаа, Хут, Тарлаг, Чкаловка, Ленинка суурларның чурттакчылары телевизорну көрүп эгелээн.**

⊙ **Эртнен чыышта республиканың бүдүрүлгелөринче чаа автобустарны болгаш чүүк машиналарын 77-ни чоруткан. Улуг-Хемде «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарда машина-трактор мастерскаялары ажыглалда кирген, Туранның ыяш белетизээр пунктузунда чазанылга цегин тутнан.**

⊙ **Бай-Тайга районда Кызыл-Даг суурда клубту, Кызыл районда Баян-Колда чаа школаны тудуп доозуп турар. Республиканың малчыннарының дыка хөй турлагларынче электрини киирген.**

⊙ **Туран хоорайда амгы үениң эмнелге комплекизин соңгукчуларның чагыглары-биле тудуп турар.**

КЫРГАННАР КАЯА-ДАА ХҮНДҮЛҮГ

Советтерге соңгулдалар хүнүнүң бүдүүзүнде бистиң штаттан дашкаар корреспондентивис республиканың хоочуннарының бирээзи, партия, совет органнарга хөй чылда амыдыраан чораан, ам персоналдыг пенсионер Д. Б. Данзын-оол-биле ужурашкаш, соңгулдалар дугайында бодалын илередирин дилээн. Данил Бактәрович аңаа нүзелдии-биле чөпшээрешкен.

— Назы-харам сезен ашкан. Кара чажымдан элээди болгужеге чедир феодализмнин дарлалының кадыг-бергезин көрген мен, бөдүүн арат кижиге оон чыриткы чогун өгбелеримден база дыңнап чордум. Улуг орус улустуң дузазы-биле Тывага тиилээн Октябрьның хувискаалын көрген херечи мен. Тыва Совет Эвилелиниң составынга кирип турда, байырлаанныгарның бирээзи мен.

Амгы үениң чырык, чаагай амыдыралын мынчага көрүп келген хиремде, ону хүн бүрү магадаар мен, чүге дээрге Тыва черге чаартылгалар хүн бүрү немежип турар. Ынчангаш, соңгулдалар болур хүнде-ле чоннуң төлептиг оолдары, кыстары дээш, келир үе дээш улуг өөрүшкү-биле бадылаар мен. Февраль 24-те база соңгулда бюллетеньнерин хааржакче улуг йөрээл-биле суггар мен.

Бодап көрүнер-даан. Сезен харлаан кижи бодуңуң назынында соңгулдаларга каш удаа киришкен, чеже катап соңгуваан деп бодаар силер. Депутат бүрүзү мээң идегелимни шынзыктырып келген, ынчангаш соңгулда бүрүзү мендээ байырлал. Чүге дээрге совет демократияның чайынаанчак илереди ында. Чоннуң төлептиг оолдарын, кыстарын эрге-чагырганың дээди органнарынче соңгуп турар мен. Олар бистерниң, совет кижилерниң, бөдүүн ишчилериниң эрге-ажыктары дээш ажылдаарлар, бистерниң чагыгларывысты күүседип турарлар. Ынчангаш оларга бүзүрээр-даа мен.

Совет аныяктар «Кырганнар каяа-даа хүндүлүг» дижип ырдажып турар. Ол шын. Бистер ышкаш хоочуннар дээш партияның болгаш чазактын ада сагыш салыышкыны улуг, ону база улусчу депутаттарның киржилгези деп санаар бис.

Каш-ла он чыл мурнунда үжүк-бижик чок чораан тыва кижиниң амыдырал-чурттагазы Улуг Октябрьның ачызында үндезинии-биле экижээн. Бо үеде кырган назыны аас-кежиктиг деп бүгү барымдаалар-биле чугаалап болур. Ажыл кылыр шинээн оскунган-даа, кадык хевээр-даа кырганнар күрүнеден пенсияны ап орар. Оон турүжук Кызылда хоочуннар бажыңын тудуп каан, ында база чурттап тураалар. Оларның бирээзи мен. Мээң ада-нем мындыг бажың дугайында безин бодавайн чораан. Кырый бергеш тускай бажынга чурттап, күрүнемге адырадыр боор мен деп бодум безин бодавайн чордум.

Хоочуннарның доктаамал чурттавышаан үргулчу эмчи хайгаарал ынга турарынга, дыштанырынга, бодунуң шыдаар шаа-биле ажылдаарынга бо бажың дыка-ла таарымчалыг-дыр. Чурттаар кылдыр алдан ажыг өрээлди дерип каан. Өрээл бүрүзүнде амгы үениң дериг-хереклелдери: чымчак орун, тумбочка, стол, сандай бар, радиону дыңнап, телевизорну көрүп турар бис. Өрээлге часкаан-даа, бир эштигдаа чурттап болур кылдыр кылган, өрээлдерии беш кижи чедир чурттаар кылдыр база таарыштырган.

Хоочуннар бажыңында клуб доктаамал ажылдап турар, аңаа кино, концерт көрүп турар бис, библиотека сээн эргенде, амыдырал хандырылганың өрээлдери база бар. Кырган кижилерге амчи дузазы үргулчу херек болгай, а ол бар. Эмнээр өрээлдер, эм сыкыртыр черлер дүн-хүн чок ажылдап турар.

Аас-кежиктиг кыраан назын деп чүве бо. Мындыг амыдыралды биске чаяап берген Совет эрге-чагырга дээш, оон төлээзи дээш кым-даа улуг күзелдии-биле бадылаар. Бистер хоочуннар, шуптувус бадылаашкынывысты чаңгыс кижи дег бээр бис.

ЯЛТАНЫҢ ЁЗУЗУНГА БОЛГАШ ПРИНЦИПТЕРИНГЕ ШЫНЧЫ ЧОРУК

Делегей төөгүзүнүң чүгула үе-чадазы болу берген Крым (Ялта) конференциязының 40 чылын февральдың эгезинде делегейниң депшилгелиг хөй-нинтизи демделээн. Дайын соондагы тургузуушкүн айтырыларының нарын комплекизин од конференцияга чаңгыс эптиң ёзузунга шинтпирлээн, Герман фашизмни чылча шаварынга Совет Эвилелининң шылгарангай шериг чединшкиниери ол айтырыларны шинтпирлээринге эң чугула рольду ойнаан. Даймының болгаш дайын соондагы айтырыларның талазы-биле чедип алдынган дугуржуушкуннар антигитлержи эвилелдежилгениң кол күрүпелериниң — ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның аразынга билчиишкинни база бүзүрежилгени хөгжүдериге үндезинни тургускан. Ынчангаш Крым конференциязы Тегеран болгаш Потсдам конференциялары-биле чергелештир, Европага болгаш делегейге дайын соондагы тургузуушкунуң эң чидиг айтырыгларын шинтпирлээрин баш удур тодаратқан эң чугула делегей болуушкунарының олдуруунда турар.

Крым конференциязының түңнелдеринче амгы үеде политиктиг болгаш идеологтуг шавар халдаашкын Барының чүктүң реаксылыг бөлүктерин коммунизмге удур чаа «ыдыктыг походтуң» стратегиязынга, Европада болгаш Ыраккы Чөөн чүкте дайын соонда тургустуунган политика болгаш экономика талазы-биле боттуг чүүлдерин ревизиялаарынга чедирип келген. Ук конференцияның шинтпирлеринче эң-не кадыг-дошкун халдваашкыннар, хоптаашкыннар Европаның девискээр болгаш политиктиг байдалын эде көөрүнче чүткүл салып турар ГФР-ниң дерзин реваншистиг бөлүктериден үүп турар.

Барын-герман бөлүктерин реваншисчи негелделерин Вашингтонда калбаа-биле деткип турар. Чижээ, бүзүрежилгени, айыыл чөк чоруктуң быжыглаарының хемчеглериниң болгаш чепсегленишкинни дужүрериниң талазы-биле Стокгольм конференциязынга 1984 чылдың эгезинде АКШ-тың күрүне секретары эвилелчилериниң Крымга болгаш Потсдамга чедип алган дугуржуушкунарын эде көөрүп негээн. Ук дугуржуп алышкынарны ол «соожургал чок болгаш дүшкүүрелдиг чоруктун», «Европаның ийи кезекке чарлып турарының» үнер дээу-дүү деп адаан.

ГФР-де реваншизмни Вашингтонуң деткип турарын АКШ-тың президентизиниң 1984 чылдың августа чүгаазындан база улам тода илерГейлеттинген. Европага делегейниң ийиги дайынының политика болгаш девискээр талазы-биле түңнелдерин бижыглаан Крым база Потсдам конференцияларының шинтпирлерин хүлээп көрбейн турарын ол мынан медеглээн, АКШ-тың удуртукчу ажылдакчыларының ындыг янзылыг медеглелдери ГФР-ниң чамдык политиктиг бөлүктериниң реваншисчи чүткүлдеринге каттыжып турар америк империализмниң тергиндексиреқ дерзин бодалдарын боттандырар дээр угланышкынын илерГейлеп турар.

ГФР-де милитаризмни — деткиир талазы-биле барыын талакы күрүнелериниң, политиказының кайы хире ханылап, дерзиленип бар чыдарын ракеталарны болгаш аар бомбардировщиктерни будүрел «эргени» яңда тыывсканы, ол ышкаш НАТО-да ядролуг планнаашкынын удуртурун барын-герман генералга дамчыдып бергени хереглеп турар.

ССРЭ-де күш-ажылдың эргези күштүг болуп турар. Ол эрге ажылчыннар биле албан-хаакчыларның күш-ажылчы харылзааларын таарыштырып, ажылга хүлээп алырының, өске ажылче шилчидериниң болгаш ажылдан үндүрериниң чүрүмүн, ажыл хүнүнүң үргүлчүлелин, күш-ажыл төлевириниң хемчээлин, шаңналмакталдың хевирлерин болгаш күш-ажылдың сагылга-чуруумуй база күш-ажыл камгалалының дүрүмнерин үрээнин дээш хүлээдир хемчеглерни доктаадып турар.

АКШ-та күш-ажылдың ындыг эргези чок. А күш-ажылдың шодаң хоойлузу бүдүрүлге эзлериниң ажылалдарын херек кырында чүнүп-биле-даа кызыгаарлап шыдавас.

ССРЭ-де бүдүрүлгениң азы албан черинiң ажылдакчылары-биле администрацияның аразынга коллективтиг керээлер чардынган турар, ындыг керээлер совет хоойлу ёзугаар албан турар ужурлуг.

АКШ-та коллективтиг керээлерни мяап-ла чарар дээр дүгайында хоойлу чок. Бир эвес ажылдап турар кижилерниң хөй кезии баштай бүдүрүлгеге профэвилел организациязын тургузарының чугулазын, а ооң соонда керээ чарарының чугулазын саналдаан болза, чүгле ол таварылгада бүдүрүлге ээзи керээни бижил тургузары-биле чөпшээрежир хүлээлгелиг. Ынчаарга ооң-биле чергелештир чугаалажымшкынчарны ак сеткилдиг чорударын бүдүрүлге ээзи-биле дугуржуп алыры чугула, оон башка ындыг чугаалажымшкыннар айы-биле, харын-даа чыл-чылы-биле-даа түңнел чок үргүлчүлеп болур.

Оон туржук профэвилелиниң негелделерин күүседиринден чайлаары-биле, бүдүрүлге эзлери чамдыкта бүдүрүлгезин хаггаш, аңаа ажылдап турган бүгү кижилерни ажылдан үндүргеш, АКШ-тың өске профшимчээшкини кошкак кандыг-бир райониунче бүдүрүлгезин көжүре бээрлер. Сөөлгү үеде чаа арганы база ажыглап турар апарганнар: бүдүрүлге ээзи «ядарадым» деп чарлаар, ажылчыннар ажылдан үнүп эгелээрлер, профэвилели-биле керээ күш чок апаар, эллээн үе эрткен соонда, бүдүрүлге катап ажыттынар. Шак ындыг мөге ядаралдың практиказын чоокта чаа АКШ-тың Дээди суду хоойлужуткан.

ССРЭ-де коллективтиг керээлерни чарарын, оларның күүселдезин хынаарын база бүдүрүлгелер коллективтерине ол айтырыларны чугаалажырын чыл бүрүде кылып турар.

АКШ-та керээлериниң хөй кезии үр хуусаага чардынып турар, ынчангаш дыка хөй чугула айтырыглар 3—5 чыл дургузунда эде көрдүмей" базар болгаш чидиг чөрүлдээлерге, забастовкаларга чедире бээри ховар эвес.

ССРЭ-де профэвилелдери ажыл-агый тургузуушкунунга, бүдүрүлге башкарарынга шуут киржип турар. Олар, чижээлээрге, бүдүрүлге планнарын ажылдан кылырынга, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларын ажыктыг ажыглаарының айтырыгларын шинтпирлээринге киржип турарлар.

АКШ-та бүдүрүлге ээлери ындыг айтырыгларны шинтпирлээринге профэвилелдерин кириштирбейн турарлар.

ССРЭ-де профэвилелдери, бир эвес кандыг-бир администратор күш-ажыл дугайында хоойлуну азы коллективтиг керээ талазы-биле хүлээлгелерин хажыда бээр болза, аңаа бүзүревезин илергейлеп, харын-даа ону эрге-дужаалындан дүжүрерин негеп болүрлар.

АКШ-та профэвилелдери администрацияга хамаарыштыр ындыг эргелери-даа, аргаларыдаа шуут чок.

ССРЭ-де профэвилелдери боттарының эргези-биле, бир эвес күш-ажыл камгалалының талазы-биле ийикле өске-даа ол чергелиг шыгыы хажыдышкынар илерээн таварылгада, бүдүрүлге участогун азы цехти-даа хаап хаап болур. Ол таварылгада ажылчыннар материалдыг когаралга таварышпас.

АКШ-та кандыг-даа таварылгада участоктуң азы цехтиң ажылын соксадыр эрге профэвилелдериниде чок.

ССРЭ-де күш-ажыл керээзин ёзугаар ажыллап турар кижиниң профэвилел органының бижимел төөшээрели чокка администрацияның шинтпирин ёзугаар ажылдан үндүрүп болбас.

АКШ-та профэвилелдери ындыг эрге эдилевейн турарлар.

ССРЭ-де күрүне органы нинти күрүне бюджединиң социал страхованиеге чарыгдаттынып турар кезээн профэвилелдерине дамчыдып берип турар. Ол акша-хөрөңгинiң күсели-биле эмчи бюллетеньнерии, санаторийлерже болгаш дыштанылга бажыңнарынче бзар путевкаларның төлезе чогуур өртээн, ямзы-бүрү дуалаамчыларны төлеп турар.

АКШ-та профэвилелдерининң ындыг эргелери-даа, аргаларыдаа шуут чок.

ССРЭ-де профэвилелдерди бодуиуң эргезинде хөй санныг дыштанылга бажыңнарлыг, профилакторийлерлиг, санаторийлерлиг, туристи баазаларлыг. Коллектив ажылдакчыларының уруг-дарыын пионер лагерьлерине дыштандырар аргаларлыг. Хөй санныг спорт клубтары болгаш комплекстери, баазалар болгаш дыштанылга лагерьлери база өскелеп чергелиг дыштанылга чөрлери профэвилелдерииии болуп турар.

АКШ-та профэвилелдериниң ындыг янзылыг чүзүг-даа чок.

ССРЭ-де профэвилелдерди хоойлу саналдаар эргени эдилеп турар. Күш-ажылчы харылзааларның бүгү-де үилезии докумеитлерии профэвилелдериниң идепкейлиг киржилгезиибле ажылдап үндүрүп турар.

АКШ-та бо практиканга аиаа-ла хевирлежир-даа чүве чок.

ССРЭ-де Совет эрге-чагырганың бүгү чылдарында профэвилелдериниң эргелериниң оода кезиик-чамдыын безии кызыгаарлаан чаңгыс-даа хоойлу хүлээп алдынмаан. Харын-даа оларның эргелери үлам-улам калбарып турар. «Күрүнеиниң болгаш хөй-ниитиниң херээи эргелеи башкарарынга, политиктиг, ажыл-агый болгаш культура айтырыгларын шинтпирлээринге профэвилелдери киржип турар» деп ССРЭ Конституциязында доктаатқан.

Оон ацгыда боттарының функцияларын улам идепкейлиг күүседиринче бистиң партиявыс профэвилелдерни кыйгырып турар. Кижилериниң күш-ажылыыын, амыдырал байдалының бүгү айтырыгларын шинтпирлээринге профэвилелдериниң, күш-ажылчы коллективтериниң контролюн даа ол чергелиг дыштанылга черлери профэвилелдериии болуп турар.

ССРЭ-де күш-ажыл керээзин ёзугаар ажыллап турар кижиниң профэвилел органының бижимел төөшээрели чокка администрацияның шинтпирин ёзугаар ажылдан үндүрүп болбас.

АКШ-та профэвилелдери ындыг эрге эдилевейн турарлар.

ССРЭ-де күрүне органы нинти күрүне бюджединиң социал страхованиеге чарыгдаттынып турар кезээн профэвилелдерине дамчыдып берип турар. Ол акша-хөрөңгинiң күсели-биле эмчи бюллетеньнерии, санаторийлерже болгаш дыштанылга бажыңнарынче бзар путевкаларның төлезе чогуур өртээн, ямзы-бүрү дуалаамчыларны төлеп турар.

АКШ-та профэвилелдерииии ындыг эргелери-даа, аргаларыдаа шуут чок.

ССРЭ-де профэвилелдери бодуиуң эргезинде хөй санныг дыштанылга бажыңнарлыг, профилакторийлерлиг, санаторийлерлиг, туристи баазаларлыг. Коллектив ажылдакчыларының уруг-дарыын пионер лагерьлерине дыштандырар аргаларлыг. Хөй санныг спорт клубтары болгаш комплекстери, баазалар болгаш дыштанылга лагерьлери база өскелеп чергелиг дыштанылга чөрлери профэвилелдерииии болуп турар.

АКШ-та профэвилелдерииии ындыг янзылыг чүзүг-даа чок.

ССРЭ-де профэвилелдерди хоойлу саналдаар эргени эдилеп турар. Күш-ажылчы харылзааларның бүгү-де үилезии докумеитлерии профэвилелдериниң идепкейлиг киржилгезиибле ажылдап үндүрүп турар.

АКШ-та бо практиканга аиаа-ла хевирлежир-даа чүве чок.

ССРЭ-де Совет эрге-чагырганың бүгү чылдарында профэвилелдериниң эргелериниң оода кезиик-чамдыын безии кызыгаарлаан чаңгыс-даа хоойлу хүлээп алдынмаан. Харын-даа оларның эргелери үлам-улам калбарып турар. «Күрүнеиниң болгаш хөй-ниитиниң херээи эргелеи башкарарынга, политиктиг, ажыл-агый болгаш культура айтырыгларын шинтпирлээринге профэвилелдери киржип турар» деп ССРЭ Конституциязында доктаатқан.

Оон ацгыда боттарының функцияларын улам идепкейлиг күүседиринче бистиң партиявыс профэвилелдерни кыйгырып турар. Кижилериниң күш-ажылыыын, амыдырал байдалының бүгү айтырыгларын шинтпирлээринге профэвилелдериниң, күш-ажылчы коллективтериниң контролюн

Ийи делегей—ийи аңгы амыдырал

ССРЭ-ДЕ БОЛГАШ АКШ-ТА

ССРЭ-де профэвилелдери ажыл-агый тургузуушкунунга, бүдүрүлге башкарарынга шуут киржип турар. Олар, чижээлээрге, бүдүрүлге планнарын ажылдан кылырынга, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларын ажыктыг ажыглаарының айтырыгларын шинтпирлээринге киржип турарлар.

АКШ-та бүдүрүлге ээлери ындыг айтырыгларны шинтпирлээринге профэвилелдерин кириштирбейн турарлар.

ССРЭ-де профэвилелдери, бир эвес кандыг-бир администратор күш-ажыл дугайында хоойлуну азы коллективтиг керээ талазы-биле хүлээлгелерин хажыда бээр болза, аңаа бүзүревезин илергейлеп, харын-даа ону эрге-дужаалындан дүжүрерин негеп болүрлар.

АКШ-та профэвилелдери администрацияга хамаарыштыр ындыг эргелери-даа, аргаларыдаа шуут чок.

ССРЭ-де профэвилелдери боттарының эргези-биле, бир эвес күш-ажыл камгалалының талазы-биле ийикле өске-даа ол чергелиг шыгыы хажыдышкынар илерээн таварылгада, бүдүрүлге участогун азы цехти-даа хаап хаап болур. Ол таварылгада ажылчыннар материалдыг когаралга таварышпас.

ПОЛЬША. Совет номчуң чаа бажыңын Польша Улус Республиканың дагжмдар хоорайы Рыбникте (Катовицк воеводство) ажытқан. Хөй санныг көрүкчүлер, садын алыкчылар аңаа кээп турар. Совет чечен чогаалдың, нинтилел-политиктиг болгаш эртем-техниктиг литератураның беш муң ажыг томнарын болгаш бичии уруглarга номнарны ында делгээн

ЧУРУКТА: ном бажыңының садыг залларының бирээзинде. ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ ДУЗАЛАМЧЫ

Кедергей кандаашкының уржуктары-биле демиселге Совет Эвилелиниң, ГДР-ниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының интернационалчы дузаламчыының чугула ужур-дузазын Эфиопияның Ажылчын партиязының (ЭАП) ТК-зының политбюро кежигүнү, күш-ажыл болгаш социал хереқтер министри Берхану Байе демделээн. Эфиопияның качыгдаан чонунга социалистиг күрүнелер боттарының дузаламчызын бир дугаарында суинаннар дээрзин АДН агентилелиниң берген интервьюзунга ол онзалап айтқан.

Эфиопияда берге байдалды барыын күрүнелер үр-ле ыыттавайн келгеннер деп, Берхану чугаалаан. Кандаашкындан качыгдаанарга дузаламчы чыыр дугайында барыын чүкте кыйгырыгга бистиң чуртувус байыр чедирип турар, ындыгда болза чамдык күрүнелериниң бистиң чуртувуста тургустуган берге байдалды бистиң бурунгаар хөгжүлдевиске шаптыктаарынга, эфиопи революциязы базарынга ажыглаар дээн оралдажымшкынарын бистер серемчилелдиг хайгаарап турар бис. Революстуг чазакка удур барыын чүктүң массалыг информациязын чепсектеры үндезии чок чөңгээлиг шүүлдү иештередип турар. Ол бүгү шүүлдүң кол аялгазы — кандаашкының Эфиопия политиктиг айтырыглар шинтпирлээринге ажыглап турар дээр хоозуга чүлчуруушкун болуп турар. Оларның алыс бодалы — бистиң чуртувуска дузаламчыны үзери. Биске херек кырында боттуг дузаны көргүзүп турар социалистиг чурттарга бодаарга, Вашингтонуң албан чери аазап турза-даа, биске чаңгыс тоина тараа-даа бербээн дээрзин Берхану Байе демделээн.

(СЭТА).

АМЕРИК ХЕРЭЭЖЕННЕРИҢ БЕРГЕ БАЙДАЛЫ

Эртиен чыл америк херээженнерге кандыг-даа чингелде бербээн, амыдыралдың бүгү адырларынга херээженнерни ылгай көөр чорук хевээр арткан дээрзин СЭТА-ның корреспондентизи И. Барсуков Нью-Йорктан дамчыткан.

Америк херээженнерниң мурнунда туруп турар кол айтырыгларның бирээзи— оларның хөй кезиниң эвээш телевирлиг ажыл-биле хандыртынганында деп, «Нью-Йорк Таймс» солун бижээн. АКШ-тың Күш-ажыл министерствозунда күш-ажыл статистиказының бюрозуның удуртукчузу Дж. Норвудтың херээженнерниң эрлерден эвээш төлевир ап турарын бүгү бар медээлер көргүзүп турар дээр дугайында сөстерин ук солун чижекке киирген. Оон ол сөстерин шинчилел организацияларының сан-медээлери база бадыткап турар: бир дөмей ажыл кылгаш, америк херээженнер эр кижилерден 59 хуу эвээш төлевир ап турар.

Херээженнерниң дең эвес эргезин меңгежидери-биле Рейганның администрациязы улуг салыышкыны киирген. Экономиктиг болгаш политиктиг адырларга херээженнерниң ёзу барымдаалаан дең эргезин чарлаары-биле конституцияга эдиглер киирерин болдурбас дээш Ак бажың хөйну ыылган. Эр, херээжен кижилерни ылгай көөр чорукту элээн кызыгаарлап турар чамдык хоойлуларны Вашингтон көгжап каапкан, оларны амыдыралга боттандырар ужурлуг организацияларның ажыаландырыышкынын оранчок кызырган. Херээженнерниң эртем-билиг чедип алырына элээн таварымчалыг боон болур турган чугула хоойлу төлевилелин хүлээп алырындан сенат Ак бажыңның ыйыышкыны-биле ойталаан.

Социал хөгжүлде программазын акшаландырарын камхайыра чокка кызырганының күсели-биле шериг чарыгдалдарын улгаттырган чорук хөй миллион америк херээженнерниң амыдырал байдалынга шыңгыы согуушкунну таварыштырган. Оон түңнелинде 1980 чылдан бээр 2,5 миллион америк херээженнер ядыы-түрегликтериниң хүрээлеңинде каттышкан. АКШ-та шак ындыг херээженнерниң саны 12 миллион чедип турар. Келир үеде байдал кандыг болурул дээрге, Ак бажың социал хөгжүлде программазының акшаландырыышкынын ам-даа кызырар деп планнап турар.

(СЭТА).

КЕЗЕМЧЕ ОНААЗЫН

ДЕЛИ. (СЭТА). Вьетнамга удур кем-бүрүүлүг даймының үезинде Каттышкан Штаттар 90 муң тонна ажыг хорапнаттынган болгаш ажык чок апарган.

КОНГРЕССТЕ ОЛУТТУҢ ӨРТЭЭ

Америк конгресс айтырыгларының талазы-биле сураглыг эксперт-юрист Джей Энгофф-тан:

— Америк соңгулда системазы демократтыг бе?— деп айтырыг салдым.

Ол кижи каттырғылаар, айтырыгга дорт харын бээр хөнөү чок, дипломатия ёзузу эдертир болду. Ынчаарга мен айтырыгымы өске талазын дөгедим:

— Конгрессте олуттуг садыы ап болур бе?

— Мен болза ынчаар дорт айтырбас ийик мен, ындыг-даа болза амгы үеде конгресс соңгулдаларынга акша — эмин эрттир, деңнээр чүве чок улуг рольду ойнап турар. Чижээ, Барыын Вирджиния штаттың губернатору Джей Рокфеллер эрткен чылдың ноябрь 6-да сенатка сонгуттурган, оон орүлгазы мээңии ышкаш эвээш турган болза, конгресстин олуду оон каралига-даа көзүлбес ийик.

Джей Рокфеллер. Ол болза Американың эң бай өг-бүлелеринiң бирээзиниң сыскындызы, миллионер, эрге-чагырганың бедиинче орүкту чүтле акшаның дузазы-биле изеп турар кижи. Мээң америк коллегаларымның сөзүнге бүзүрээр чүве болза, Джей Рокфеллер Ак бажыңче шыгаан алган турар — Пенсильвания-авеюда 1600 дугаар бажыңче орүкту долларның ногаан хуудустары-биле шыва чадыптып болур.

—Ийет— дээш эксперт улуг ыындыы,— бистиң конгрезивисте чүнү-даа кылып шыдавас, ине чок кижилер-ле эңдерик. Оларның кол чепсээ — долу акша хавы азы кончаа сүрүкчүлери-биле чоок харылзаазы, оларны ол акша хавын долдур дыгып берип турарлар. Чижээ, конгрессте соңгулдалар талазыбиле бистиң сөөлгү шинчилеливистиң түңнелдерни бо-дур: соңгулдаларга чарыгдаттынган бүгү акша-хөрөңгилерниң чартыын хөрөңгитен байлар комитеттери бергеп. Олар бөлүк монополияларны тургузуп турар, монополияларның акшазы-биле кандидаттарны олар ыят чогу-биле садып ап, соңгулдалар мурнунуң кампанияларын эрттиринге хергелээр акшаны оларга берип турар. Эрткен чылын комитеттер 104 миллион доллар чарыгдаанар.

Монополиялар аиаа-ла долдар чашканнап түрбастар-ла болгай. Доллар садыызынга олар чүнү күзеп турарларын дээр дугайын Энгофф-тан айтырдым.

— Доллар садыызынга олар аиаа-ла бир чүве эвес, а хөйну күзеп, манап турарлар. Висконсин штаттан сенатор Боб Кастенни чижекке ап көрээлицер. Висконсин— пиво хайындырар штат, а Милуоки хоорайны Американың — «пиво хайындырар наймысылалы» деп чугаалап болур. Бир эвес кичээнгейлиг көргеи болзуңарза, Боб Кастен ак сеткилдии-биледаа, шынчызы-биле-даа ылгалбайн турар, чүгле пиво хайындырар компанияларның эргежыктарын онза чүткүл-биле конгрессте камгалап — пиво концериниридеи алган акшазын мынчаар төлеп турар.

— А соңгукчулар?— деп соңуургадым.

— Соңгукчулар?— деп, Энгофф удур айтырды, бичии болгаш чугаалады:— Бодаңдаа көрүңер даан, соңгукчуларының күжүг болгаш эрге-чагырганың кончаа сүрүкчүлериниң күжүнден болгаш эрге-чагырганың оранчок кошкак-тыр ийин.

А. ЛЮТЫЙ. (СЭТА).

ВАШИНГТОН.

ИНДЕЙЛЕРНИҢ ЧОВАЛАҢЫ

«Эрткен чыл америк индейлерге чаа човаланы таварыштырган. Чаа чылда байдал улам баксыраан. Федералдыг болгаш түс черниң эрге-чагыргалары индейлерни кырыпхыдырын база катап уламчылай бергеи»—деп «Америк индейлер шимчээшкинниниң» удурукчуларының бирээзи Марк Бэнкс медеглээн.

Рейган администрациязының чөпшээрели-биле индейлерни сырый тургускан резервациялар-ның кол кезээи ында казымал байлак тывылганы-биле холбаштыр корпорациялар араатанзыг ёзу-биле чаза тепсиң туруп бергеннер. Америк чазактың ат салган керээзии үреп, Нью-Мексико штатта наваха индейлериҢ 80 хире акр черии хунаап алган, ында ам хөмүр-даш концериери тураында даажылап турарлар.

Американың үндезии чурттакчыларын мөөңней тырып турар резервацияларда түрениг чорук, аш-чут, аярыг-халап кедерээн. Резервацияларның хөй кезиинде ажыл чок чорук 70—80 хуу чедип турар. Уругларның күжүг болгаш эрге-чагырганың кончаа сүрүкчүлериниң күжүнден болгаш эрге-чагырганың оранчок кошкак-тыр ийин.

А. ЛЮТЫЙ. (СЭТА).

ВАШИНГТОН.

ОБЪЕКТИВТЕ—БРАЗИЛИЯ

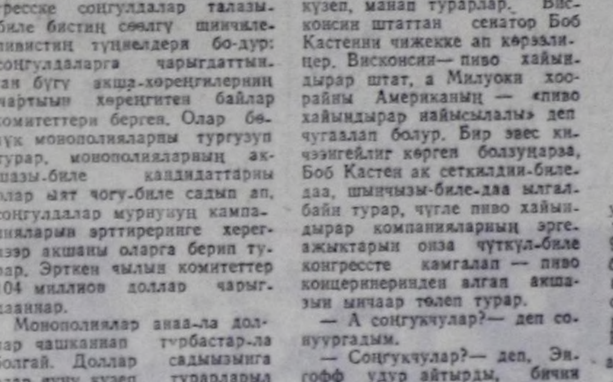

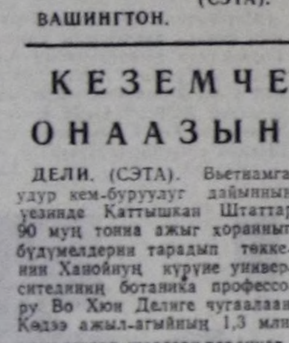

Чурттың үлетпүр продукциязының 70 ажыг хуузун берип турар Бразилияның эң улуг Сан-Паулу хоорайын «бразили экономиканың шимчедикчизи» деп адаан. Амгы үеде ол хоорайда 9 миллион ажыг кижи чурттап турар. Оон чанында тудуш хоорайжыгаштарда 8 миллион кижи база бар. Ынчаарга хоорай чүгле үлетпүр талазы-биле сайзырангай эвес, харын-даа социал-экономиктиг берге айтырыгларлыг болуп турар. Ол айтырыгларның эңне чидин — ажыл чок чорук.

ЧУРУКТАРДА: Сан-Паулуның кудумчуларының бирээзи; ажыл чоктар идиктер арыглаан, хензиг хлебти тып ап турары.

Ю. Беспальконуң фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

«АРТЫК КИЖИЛЕР» ДУГАЙЫ

⊙ **АНГЛИЯДА** чедимче чок амыдыралдыг өг-бүлелерниң байдалын шинчилеп турар хөй-ниитии организациязының сан-медээзин ёзугаар алырга, амгы үеде Англияда ядыы амыдыралдыг өг-бүлелерниң сан-медээзин ёзугаар алырга, амгы үеде Англияда ядыы амыдыралдыг өг-бүлелерниң саны 4 миллион ажыл турар. Торилерниң чазаанын чагырып келген үезинде байлар биле ядыыларның аразында ылгалы денизээр чүве чок кылдыр улгаткан.

⊙ **БАРЫЫН ГЕРМАН** статистиканың медээзин ёзугаар алырга, ында ажыл чоктарның саны дөрт миллион хире кижи. Гессеннин Майнталь хоорайда 38 харлыг мергежилдиг ажылчын Вальтер Герцог бүдүрүлгеге ажылдап тургаш, холуң сып алырга, фирма ээзи оңу ажылдан үндүрүпкеп. Оон өг-бүлезии амыдыраар арга чок болуп бергедээш, эт-севин шуптузун садыпкаш, ам ажыл чоктарның санында каттыжа берген.

⊙ **БЕЛЬГИЯДА** «артык кижилерниң» саны чүгле албанның саны-биле алырга безин чартык миллион чедип турар, ол сан соксаал чокка өзүп турар. Оон чылдагааны — кижилерни ажылдан кассалыыбиле үндүрүп турарында, а ол ышкаш чамдык бүдүрүлгелерниң конкуренциязга шыдашпайн хоозураанында.

Либералдарның болгаш демохристианнарның чагырыкчы коалициязы үш чыл иштинде эрге-чагырганы тудуп келгеш, байларны улам байытқан, ядыыларны улам ядаатқан.

⊙ **ПОРТУГАЛИЯНЫҢ** статистиказының национал институдунуң медээзин ёзугаар алырга, чурттуң ажыл кылып шыдаар чонунуң 10,3 хуузу амгы үеде ажылдаар аргазы чок болуп турар.

Бижилерниң ажыл чок болуп турарының кол чылдагаанарының бирээзи болза, эң улуг капиталистиг күрүнелерге чурттуң хамаарылгалыг чоруунуң күштелип турарында болгаш делегейниң валюта фондузунуң мурнунга Лиссабонның алганы хүлээлгезиниң уржуунда.

(СЭТА).

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРНИҢ ҮҮЛГЕДИИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Мурнуу Ливанда израиль шериглерни оскээр көжүреринiң үезинде эжелекчилер тайбың чурттакчыларга удур террорлуг үүлгединшкиннерни кылып турар. Февраль 20-де шаажылакчылар он-он куяктыг транспортёрларбиле Тирден ырак эвесте Базурия дээр суурже чаза булган киргеш, аңаа туразында үүлгединшкиннерни кылган. Боо-чепсек чок тараачыларны кудумчуже үндүр сывыргаш, оларны шуптузун үжел, чиидия турганнар. Суурнуң 200 ажыг чурттакчыларын тудуп хорудаан.

ЫНЧАН, 1945 ЧЫЛДА

ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтеринге Тывадан эң баштайгы депутаттарны сонгуур кампания эгелээн. Ол ажылды Тожу районга организастап эрттирер даалганы алган мен.

Оон бээр дөртен чыл чоок-шулап ор. Тодаргайлаарга 1945 чылдың март. Иштик черлерде хар карандылап эрип чыдар үе. А тайга черинге хары чүм, кыштың соок тыныжы хевээр болганындан часкы чылыг четпейн турган. Ол үеде аът шанакташ, Кызылдан үүлүкеними дүүнгү дег сактыр-дыр мен.

Оруувус Туран тавараан, ийи хонуп чоруур Ожу өртээлинге четкен бис. Часкы-кышкы чывар чазактарны шонуп, шапактыг аъттарывыс могап чорза-даа, ындыг чугула, политиктиг кампания эрттиреринге сагыжывыс ажык, сеткилявис сергек чораан, оон уламыдан черниң ыраандаа, сугнуң узунун-даа эскербейн чордувус.

Авырал тайганың кыры. Ында кыш олчаан. Соок чывар арын-башты ажыңнадып-ла турар. Бир көөрүвүске мурнувуста кара бараан көстүп келди. Хөй-ле кижи хевирлиг. «Чүү улус ирги?» дижип, сестиксеп-даа тур бис. Кандыг-даа болза, удур көржүп чугаалашкай, амыр-менди солушкай-даа. Дезер арга база чок, артывыс — дөвүүчүк. Кыдыывыста хар — кылыны ийи-даа метр чыгыы.

Келзе-ла бисти уткаан, Тожу районнуң төлээлери болган. Амыр-мендивис солчуп, ак-чайт кылдыр хүлүмзүржүп, элээн үр хөөрештивис. Соок черге үр турдунар эвес, каттыжып алгаш дедир чоруптувус. Хөй эш-өөрлүг апаарга оруктуң узуну шуут билдинмес чораан.

Тоора-Хемге чедип келдивис. Ынчан, амгыы дег, улуг суур бар эвес, каш санныг бажынар-ла болгай. Ол үеде кидин аныяк-даа бис, ынчангаш дыштанып, секперээр деп чүве билир эвес, ажыл-агыйже дораан кириптивис. Тайга-сында чүк быдаргай аңчыларның, малчыннарның, хүү ажылдыг араттарның даңзызын тургузуп, оларның сонгуур үжүрлүг төптерин тодарадып, тургузуп, суртаалчыларны быжыглап дээш-ле хөй-ле ажылды кылган бис. Тыва чонуң төөгүзүнге чугула ол кампанияны идепкейлиг эрттиреринге киришкен кижилер хөй, колдуунда кымга-даа даалга бээрге, чажам дивес болгай. Кызып-кылайын тургаш, күүседир. Ынчап тургаш, сонгукчуларның даңзызын бүрүн тургузуп алган бис.

Сонгулдалар эгелээр бүдүүзүнде Хам-Сыраның, Бурам-бухтуң, Өдүгенниң сонгулда участоктарының белеткел ажылдарын канчаар кылганын хынаары-биле аъттаныпкан мен. Оруум баштакчызын Айыр-Санаа дээр. Хам-Сыра хемге кээривиске, ол иштик черниң дожу эрээш, чамдык черлер ойлуп дүшкүлей берген болган. Олады кежери дыка айымылдыг. Канчаарыл? Дедир ээр бе? Ынчап болбас.

Эрик кыдыынга дыштанып, канчап кежерин бодаңып, элээн үр орган бис. «Олутта олча чок, дарга, бир хемчегден алыыл!» деп Айыр-Санаам дүвүреп үнген. Мындыг чугула кампания үезинде суг көргеш эгелээн ажылды эңизинге чедирбес эвес, ыяап кежер бис.

Ыяш ужургаш, ону дош кырынга уйнаштыр салып тургаш, кеже берген бис. Эжимниң өөрүүрү-даа медээжок, мээң сеткилим база ханган. Кандыг-даа берге үеде аргаторганы тып үне бээр эштиг болганымга чоргаарланган мен.

Хам-Сыраның сонгулда участогу ажылын багай эвес кылып алган болду. Ийи-чаңгыс үүрмек четпестер бар. Ол дугайында ында харысалгалыг эштерге чугаалаашкы, оруувус уламчылап чоруптувус.

Өдүгенге чедир база-ла хелии. Бир-ле оттуг тайга черге хонар апарган бис. Айыр-Санаа чугаакыр-даа, кижизигдаа эш болган. Одаг хаккаш чемненин орувуста, ол-бо чүктерден кара-куштар ужуп кээп, чоогувуста ыяштарда хонуп алдылар.

— Кара-куш ойнай бээрге, олче дүрген чоокшулай чүүрер, соксай бээрге, тура дүжер чүмеҗ ийнен. Азаҥ ойнаанда бичии-ле шимчеш кыңырга көрүп казар ийнен—деп, хөөрел эгеледи. Оон меши аңнаарынче чалады. Бар-ла арга-мергежилим ажылган, эштиҥ сүмези-биле кара-куштап эгеледивис. Мен куруг үндүм, Айыр-Санаа үштү даялап алган.

Ол дүне удуваан бис. Кара-куштың бүрээзин сойгаш, оон өкпе-баарын, чаан, эъдин тырткаш, чула чемненип алдывыс. Ооң-биле ажаанзыраап турувуста-ла даң адып келген. Оруувус уламчылап чорупкан бис.

Арга иштн черниң билдирер-биллирбес көкпазы-биле дап-билээ чоруп ор бис. Хенертен ээн кыштаг көрүп кагдывыс. Ооң чаны-биле эртип бар чоруй көөрүмге ыяштa таалың азып каан тур. Сонуургаш, доктаай бердивис. Чежип көрдүвүс. Шай, таакпы, чигир, дус чижектиг чем бар, серецги-даа бар.

— Эзлерн уттуп каапкандыр аа. Бо кыжын маңаа аал турбаан болгаш кым-даа дегбээн-дир — дидим. Эжим меңээ удурланды. Ону кым-даа утпаан, өжегээр арттырып каан дээрзин ол чугаалады. Тожулар черле ыдыг улус: бир черден көжүп чоруурда серецгини, шайны, дусту өл-шык четпес черге курлавырлап каар. Аштаан-суксаан кандыгдаа кижи чоруур, оларны ажыглазын дээш арттырып каар. Куруг чораан кижи ындыг шыгжаага таварышкаш, ону кайы-хамаан чок төтчегленвес, чеже хирени алыр болдур, ап алыр, артканын база быжырымчалыг шыгжап каар. Ындында артыкшылдыг чем аймаа, чугула эдилел бар болза, база суп каар.

Бис аңаа база каш серецги, таакпы аймаан немеп кагдывыс. Кара-кужувустуң эъдиниң артыын суп каар дээриниске, чайга чедир кижи аң чивезе үрелип, куртуп каар хире болган.

Өдүгенниң сонгулда участогунга чедип келдивис. Бүгү чүүлдерни ында чогуур негелде ёзугаар тургускан болду. Чажыт бадылаашкын үүктелерни дерип кылганы база көрүштүг. Участокка ажылдаар кижилериң сеткил-сагыжы сергек, чаагай үүле-херекти бүдүрүп турарын тергиин эки билип, ону улуг ээ-харыысалга-биле көрүп турганнар. Ол бүгүну хынаап, совет сонгулда системазының дугайында ол чоок-кавының араттарынга таныштырган мен. Беседа кылган черимге улустуң хөйү-биле чыглып, чугаамны улуг сонуургал-биле дыңнап турганы ам-даа уттүгүдүрбес.

Сонгулдага белеткел доозугган. Бюллетеньнерни участоктарга чедиргилээн, сонгукчуларның данзызын катап-катап хынап көрген. Участоктардан район төвүнге медээ чедирер кижилерни тускайлаан. Оларның мунар ивилерин, аъттарын чарыштырар мурнунда чүве дег, соодун каан. Хөлгеним 15—20 километр эртерге-ле, солуур кылдыр тургузуп каан.

1945 чылдың апрель 29. Сонгулда хүнү. Частың, тайбыңның байырлалының бүдүүзүнде болган сонгулда хүнү ийнги улуг байырлал болган дээрзин чугаалаар апаар. Тоора-Хемниң каш санныг бажыңнарының ара-зында чыыллган чонуң хөйү чүү дээр! Катык-хог, ыр-шоор ындамында диңмирел-ле турар. Аас-кежиктиг тыва кижиниң арнында хүлүмзүрүү кажангызындан-даа артык чазык, чаагай-дыр деп ынчан хынызыбиле медерел билген мен.

Оон бээр дөртен чыл чоокшулап ор. Бо үениң дүргүзүндә дыка хөй сонгулдаар эртken. А Советтер чүртүүнүң составында киргеи соонда баштайгы бодумнуң организастап эрттиргеним сонгулдам черле уттүгүдүрбес.

Өдүгенниң сонгулда участогунга чедип келдивис. Бүгү чүүлдерни ында чогуур негелде ёзугаар тургускан болду. Чажыт бадылаашкын үүктелерни дерип кылганы база көрүштүг. Участокка ажылдаар кижилериң сеткил-сагыжы сергек, чаагай үүле-херекти бүдүрүп турарын тергиин эки билип, ону улуг ээ-харыысалга-биле көрүп турганнар. Ол бүгүну хынаап, совет сонгулда системазының дугайында ол чоок-кавының араттарынга таныштырган мен. Беседа кылган черимге улустуң хөйү-биле чыглып, чугаамны улуг сонуургал-биле дыңнап турганы ам-даа уттүгүдүрбес.

Сонгулдага белеткел доозугган. Бюллетеньнерни участоктарга чедиргилээн, сонгукчуларның данзызын катап-катап хынап көрген. Участоктардан район төвүнге медээ чедирер кижилерни тускайлаан. Оларның мунар ивилерин, аъттарын чарыштырар мурнунда чүве дег, соодун каан. Хөлгеним 15—20 километр эртерге-ле, солуур кылдыр тургузуп каан.

1945 чылдың апрель 29. Сонгулда хүнү. Частың, тайбыңның байырлалының бүдүүзүнде болган сонгулда хүнү ийнги улуг байырлал болган дээрзин чугаалаар апаар. Тоора-Хемниң каш санныг бажыңнарының ара-зында чыыллган чонуң хөйү чүү дээр! Катык-хог, ыр-шоор ындамында диңмирел-ле турар. Аас-кежиктиг тыва кижиниң арнында хүлүмзүрүү кажангызындан-даа артык чазык, чаагай-дыр деп ынчан хынызыбиле медерел билген мен.

Оон бээр дөртен чыл чоокшулап ор. Бо үениң дүргүзүндә дыка хөй сонгулдаар эртken. А Советтер чүртүүнүң составында киргеи соонда баштайгы бодумнуң организастап эрттиргеним сонгулдам черле уттүгүдүрбес.

О. ПОЛАТ.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ССРЭ-НИҢ МУРНУУ КЫЗЫГААРЫ. Кызыгаар заставазының хууда составының дажызынга Совет Эвилелиниң Маадыры, лейтенант Пётр Гужвинниң ады мөңгеде имрген. Ол аңаа 1939 чылда шериг албанын эрттирип эгелээн, 1942 чылда фронтуже база оон чоруткан. Взвод командири Пётр Гужвин 1942 чылдың ноябрь 21-де Соңгу Кавказта Алагир хоорайның чоогунда бедик дээш тулчуушкунга өлүрткен. Ол бодунуң мага-боду-биле дайзынның дзодун дуглапкан. Ол маадырлыг чоруу дээш аңаа мөчээн соонда, Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан, а албан эрттирип турган заставазын ооң ады-биле адаан.

Ук заставада аңгы-аңгы нация ооллар чаңгыс өг-бүледе дег чурттап турарлар. Кызыгааржыларның аразында П. Гужвинниң чаңгыс чер чурттуглары — Астраханьдан келгеннер база бар. Астрахань областың аныяктары маадырның адын здилээн заставага албан эрттирер эрге дээш чарышты калбарткан. Улуг Тиилелгениң 40 чылын уткуурунга белеткенип турар бо үеде маадырның заставазы «Улуг Тиилелгениң 40 чылынга, СЭКП-ниң XXVII съездизинге—бистиң эрес-шудургу күш-ажылывыс!» деп ыыйгыргыыг чарышка мурнакчыларның одуруун эзлээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга мөчээннерге турасиаалдың чанынга аныяк дайынчылар Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердингенин даңгыраглап турар.

ЧУРУКТА: П. Гужвинниң чаңгыс чер чурттуу. Астрахань областа чолаачылап турган Николай Фролоатун (мурнунда, оң талазында) даңгырак хүлээп ап турары.

О. ЛИТВИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

РОССИЯ СПОРТЧУЛАРЫНЫҢ КЫШКЫ БАЙЫРЛАЛЫ

Март 2-де Пермь хоорайда Ленинчи комсомол аттыг стадионга РСФСР-ниң улустарының VIII кышкы спартакиадазының финал оюннарының байырлыг ажыдыышкыны болур, ук маргылдаалары улуг Тиилелгениң 40 чылынга турускаатkан. Ол дугайын кол судыл, Россия Федерациязының Спорткомитединиң даргазының бирги оралакчызы А. КУЗНЕЦОВ СЭТА-ның корреспондентилеринге мынчаар чугаалаан.

— Пермь обласка мындыг улуг хемчээлдиг маргылдаалар бир дугаар эртип турар. Бүгү-ле стадионнарны, спорт орудуларын, базаларны мяк белеткен, каастап шимээн.

«Верхнемуллинский» совхозтуң «Юбилейная» базазында хаакчылар сес комплекс шаналдар дээш маргылдажыр. Хоккейжилер «Молот» стадионга «тутчур».

Даг хаакчылары тос хевирге маргылдажыр, оларны Губаха хоорайда спорт базазы маиап турар. Березникиле «Химик» стадионга мячлиг хоккей ойнаар он ийи команда боттарының финал маргылдааларын эрттирер. Шанактыг чүүгулаарынга маргыжарлар Чусовойдан ат-сураа үнүп орар.

Финал маргылдаалар февраль 25-тен март 9-ка чедир болур. Чамдык хүннерде хары угда спорттуң он хевирнинге оюннар эрткилээр.

Облкүүском даргазы В. А. Петров баштаан оргкомитет улуг ажылды чоруткан. Чаагай чаңчыл ёзугаар областың эң эки комсомол организацияларынга спортчуларны шефке алыр. Транспорт шимчээшкинниң маршруттары, культура программазы тодаратгыгаан. Хоорайның болгаш областың бүдүрүлгелерниге спортчулар, тренерлер күш-ажылдын хоочунарыбыле, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиккилерибиле ужуражыгдар.

Пермь обласка спорттуң кышкы хевирлерин сайзырадырынга сөөлгү чылдарда көскү базым кылдынган. Спорт дерглериниң саны дыка көвүдээн. Бүдүүлүг бригадаларының комплекстиг маргылдаалары, спортчу байырлалдар мында пептерегей. Областың дыка хөл хоорайларының спортчулары Бүгү-эвилел конкурстарынга, «Россияның хаак оруу» деп маргылдаага идепкейлиг киржип турар. 1981—1985 чылдарда спорттуң кышкы хевирлерин хөгжүдер талазыбиле ведомстволар аразының комплекстиг программазы чедиишкинниг боттанып турар. Ында бо кышкы спартакиаданың массалыг маргылдаларынга белеткелдиң болгаш киржилгенин айтырыглары чугула черин эзлеп турар.

Бо областтың үлегерин эдерген черлер Россия Федерациязында эвээш эвес. Ындыг маргылдааларже спортка хамдыкшылдыг муң-муң кижилер үүнүп. ГТО нормаларын дүжаап турар. Чижээ, февраль 17-де эгелээн Хаак спортүүнүң неделязының баштайгы хүнүвде Новосибирскиге старттарже 30 муң ажыг күш-кудуруу үүнгеп.

Бистиң Спартакиадавыстың кол девизи «Массалыг чоруук болгаш мергежилге болгаиы, таварышка эвес. Массалыг чоруук спортка бистиң чедиишкинниривистиң үндезини болуп келген, болуп турар, ындыг болур-даа. Ынчангаш бо кышкы байырлалдың башкылары үе-чадаларында күш-культура коллективтеринге, чоннуң чурттап турар черлериниң ажыл-агыйы-биле маргылдаалыры организастаарынче онзагай киржээнгейин үгландырган. Кол-лективтен республика чедир спартакиада маргылдаларынга 20 миллион хире кижи киришкен.

Ам болур финал маргылдаалар күш-культураның массалыының көрүлдези болурундан аңгыда, олар россия спортчуларының мергежилиниң база курлавырларының көрүлдези болур.

Кама чоогунуң ареналарында старт алган чамдык спортчулар 1988 чылда Калгари дең канада хоорайга болур олимпиижи старттар дугайын бодаары бистингир болгай.

Бо маргылдаанын киржикчилериниң нэзы-хар кызыгаарын эрай тодарадыр көрген, аңаа коллуунда 18-20 харлыг-лар киржир. Шынар көргүзүглерин бедиэри-биле Спартакиадага тааннал чедип алыр маргылдаажыларын хорт киржикчилериниң санын бээ ыыгырган. Бир эвес оон мурнуудагы Кышкы спартакиадага 2800 спортчу киришкен болза, бо удаада оларның саны 1611 болур.

РСФСР-ниң улустарының VIII кышкы спартакиадазының финал оюннары республиканың спорттуң кышкы хевирлерин улам нептередиринге, дээш, хөгжүүрүнге дуза бодүүрүнге хөгжүүрүнге үениң олимпиижилериниге текниин болуурунга идепкей чүүл-биле деп, А. Кузнецов түнелиивде чугаалаан.

В. ПИМЕНОВ,
В. ТРУШКОВ,
СЭТА-ның корр.

ЧОРУУҢАР ЧОГУП ТУРЗУН!

Сонгуттурган депутаттар —
Советтерде төлээ эштер,
Чонга биске бараан боорда,
Чоруунар-ла чогуп турзун!
Кылып, тудар ажыл-ишке
Кызымаанар чонга көскү.
Кыпсын чаяр чижээнерни
Ким-даа салган уламчылаар.
Ажыл-иштиң негелдези —
Айтырыглар аанакайым!
Аъткарган чон айбызы дээш
Амыр-дыш чок тутчунар-ла!
Ажыл-иш дээш амыр-дыш чок
Алдар мактыг депутаттар,
Ажылчы чон даалгазынга
Арыг шынчы бараалганар!
Совет чонга бараан болган
Чолу чогаан депутатка
Сонгукчулар күзеп тур бис:
— Чоруунар-ла чогуп турзун!

Л. ЧАДАМБА.

Советтерге сонгулдалар болурунун бүдүүзүнде республиканың чамдык хоочуннары аныяк сонгукчулар-биле ужурашкан. Бо чурукта республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге болган ужуражыышкынны тырттырган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга үш удаа сонгуткан, чогаалчы Л. Б. Чадамба, пенсионер, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бирги чыыжынга депутат кылдыр сонгуткан С. И. Шуклин оларның (ортузунда) аныяктар-биле кады турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Сонуургактарга

БАЛЫК ДЕП БОДААГ!

Балык тудар уругвай судноның экилажы кедергей улуг балык, тутунган-дыр дээш четкизин арай боорда сугдан уштуп келген. Оозу «Рено» марканың машиназы болган. Аажык океанга оон канчап кире бергенин кижи билир арга чок. Машинаның демир кезектерин дат элээн чилкен-даа болза, дугуйлары ол хевээр болган.

ХЕМЧЭЭЛ БУДУЛГАНЫНДАН

Канаданың бир ужар чүүл компаниязының 61 пассажирлиг самолёду бичии-ле болза озал-ондакка таварыжыр часкан. Дыка үр ужуткан соонда 10000 метр бедикке хеп-хенертен самолёттуң ийи моторы өже берген. Чүгле ужудукчулар бедик мергежилдиг болганындан, ону автомобильдеп шенээр шөлге хондурап арганыг болган. Аварыяның ылдагаанын то-радып көөрге, самолёттарның бактарында чангыс дамдыы-даа кымар чүүл чок болганы илерээн. Херектиң ужуру чүдел дээрге, ол «Башня» деп самолёттуң приборлары өскелерниидеп ылгалдыг болган: олар «кымар чүүлдү галлоннап эвес, литрлеп санап турар болуп тур. Ону ужудукчулар-даа, заправка кылыр кижилер-даа эскербээн. Ынчангаш бактарга кымар чүүл долдур эвес, а чүгле дөрттүң бир кезии хире куттунган болгаи. Америк галлон 3,8 литрге дең.

БУРУНГУ РЕЦЕПТ-БИЛЕ

Кыргыс паппонал эпос «Манастың» маадырларынга зарыыныц опза хевири — эожелей күштү берип, шыдамык болурунга дузалаан турган. Республика наймыслалыныц бүдүрүлгелериниге ону катап кылырынга Төп Тянь-Шаньда чурттап турар даг чурттуг кыргыннар дузалаан.

Кошкун амыдырал бир яны чаңчылдарны тывылдырган. Хойнуң, ошкүүнүң, бешин болгаш сарлыктың сүдүн олар хайыпдырган азы ажыткаш чемге хереглеп турган. Ажыткан сүттү аныяк хой хырыындан ылган савага шыгжаар. Хоюг чигирниг таракка болуу бээрге, ону ооюм отка салыптар. Оон курут кылыр.

Бо чемни белетээриниц бурунгу рецептизин биствиц хүнерде база ажыглап турар апарган. Фрунзеде инек сүдүнден «Назик», «Сластена» деп үзүү эвээш-даа боа, белоктар болгаш витаминнер-биле байлак быштактарны кылып турар апарган. Кавказ чурттуглардан үлегерлеп алган «Адыгей» быштакты мында кылып эгелээн.

Амгы үеде республиканың бүдүрүлгелери каш чүс ыыдар мурнуудан эң хүндүүг турган напиопал чемнерниц үзүрбн азыр хевирлерин бүдүрүп турар.

А. БОГДАНОВ,
Фрунзе. СЭТА-ның корр.

ХООЧУННАР СПАРТАКИАДАЗЫ

«Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң хоорай човуленинң бирги чери дээш хоочунарның стол теннизиниң талазы-биле маргылдаазы Кызылдың медицина училищезиниң спорт залында эрткен. Ону Тиилелгениң 40 чыл болур оюнга болгаш Бүгү-эвиледдиң «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылынга тураскаатkан.

Ол спартакиаданың программазынга волейбол, шыдыраа, боодалга маргылдаалары киргеи. Спорттуң сөөлгү ийи хевирнинге маргылдаалар март айда эртер.

Хууда бирги чер дээш маргылдаага Ю. Иванов (Тываның геология-шинчилел экспедициязының бирги командазы), Г. Чернова (күүгүне албан черлериниң ажылдакчыларының профавилел обкому) олар чемпионнар болганнар. Эр улуёттуң бирги чери дээш маргылдаанын чемпионунуң эштери В. Габеев, А. Борж олар эр болгаш хераажен улустарының аразында маргылдаага ийнги черлерни эзлээнер. Чырыдыышкын ажылдакчыларының профавилел обкомунуң төлээлекчилери Е. Мапзанов, Т. Цыренова олар үшкү черни алганнар.

Кочандалар аразында маргылдаага «Геолог-1»-ниң теннисчилери 4:0 болгаш 4:1 сааннбиле өске кочандаларны тиндээш, бирги черни эзлээн. Геологтарның ийнги командазы чырыдыышкын ажылдакчыларының профавилел обкомунуң ажылдакчыларының хоочунарынга 4:2 санга үүгүргаш үшкү черни алган.

Спорттуң ийи янзы хевиринге маргылдаалардың түңнелинде спартакиаданың мурнуку одуруунда Тываның геология-шинчилел экспедициязының хоочунарны киргеи. Ийнги, үшкү черлерде чырыдыышкын ажылдакчыларының профавилел обкомунуң болгаи медицина ажылдакчыларының командалары чорун ора.

Е. ШИШОВ.

ЫР АҢГЫ-АҢГЫ ДЫЛДАРГА КУТТУЛГАН

«Жалейка» деп ыры-хөгжүмүнүг балык оон чыл бурунгаар Москванын культура институдунга төрүттүнген. Чогаадыкчы коллектив үр эвес үеле быжыглып, көрүкчүлерниң бүзүрелиин чаалап алган. Оон бир бадыткалы — аныяктарның болгаш студентилериниң Гаванага болган XI Бүгү-делегей фестивалының лауреады болганы.

— Ансамбльдиң репертуары сан болгаш шынар талазы-биле өзүп орар —деп, оон удуртукчузу Владимир Назаров чугаалады.

Аас чоргаалың этнографтыг байырлалдарының болгаш чанчылдарның эде кылымнынын кылдыр кербейн, а делегей улустарының угаан-бодал культуразының дөзүнче хандып, оон байлакшылын кайгамчыктыг күжү, чонга бергаалгазыны болуу деп, ол чугаазын уламчылады. Коллектив «Эртен почтагаа» ырлаан. Телекөрүкчүлер оон ырларын аныяктар кежээзининң программазындан база дыңнаан.

Артистер Эстрада театрынга оон көргүскен соонза, оларның-биле ужуражыр аргалыг болган мен. Константин Кужалиев хайынын келгенимни билип каапп, тывалаларын картырап-хөөмейлеп өөренип алыксаар мен деп, бодунун күзелин илереттн. Бо номер ансамбльди улам кадагаар ийик деп бодап кагдым.

Шынап-ла, коллективтиң репертуарында делегейниң болгаш ССРЭ-ниң улустарының ырлары хөй. Оон он беш киржикчилери чүс ажыг хөгжүм хереклеринге ойнап билир. Скрипка, жалейка, банджо, гитара, хомус болгаш оон-даа өскелерге. Ынчангаш оларның концертиин көөрген кижиге делегейни эргээп келген дег сагындырыр. Теру, итали, чаңгыс аалгаларны украин, литов, молдав улустуң өөжүм, кударанныг ырлары солуй бээр.

Ансамбльдиң артист бүрүзү онзагай. Ында кол болгаш ийнги чергенин ролю чок. Ынчалзат-даа Тамара Сидорова биле Ирина Гушеваны, ийи-ле хереэжен күүседикчини демдеглээри артык эвес. Кайызында ураң талантылыглар. Сөөлүндээзин даштыкы дылдар институдуу доозкая болгаш ангы дылдарга ырларны халаа чокка бадырыптар.

Амгы үеде ансамбль аныяктарның болгаш студентилериниң Москвага болур XII фестивалынга белеткенип турар. Найыралдың, билчиишкиниң ырлары орта ангы-аңгы дылдарга чаңгыланыр.

Н. АНТУФЬЕВА.
Кызыл.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35— Эртенги гимнастика. 8.50— ССРЭ улустарының ырылары болгаш таныцылары. 9.20—Док. телефильм. 9.40 — «Спортлотозун» 8-ки тиражы. 9.50 — «Будильник». 10.20— «Совет Эвилелиниг бараан боон тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 —«Эртенги почта». 12.35 — Конькилер чарыш спорттунга делегей чемпионады. Спринт. 13.05 —«Кодээниң шагы». 14.05 —«Музыка киоскузу». 14.35 —«Ногаан ортулуктуң чажыды». Уруглар-га чаа ураң-чечея телефильм. 15.45 — Совет шүлүкчүлериниң шүлүктеринден тургускан «Бүгү дайынның дургузунда» деп музыкалыг композиция. 16.25— Мультфильмнер. 17.00 — Бо-гун — сонгулдалар хүнү. 17.15 — Цирк ареназында. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.35— «Пролетариат диктатуразынга бриллиантылар». Ураң-чечея фильмниң 1-ги, 2-ги серияларыы. 21.00 — «Үе». 21.45 —Концерт. 22.25 — Футбол дугайында домчулаа. 22.55 —23.05 — Телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чуруук санында —хүп. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — Фехтованнеге чурттар аразының маргылдаазы. 9.25— Оруг чугаа. 9.55 — «Нургисаның ырызы». 10.45 — Док. фильмнер. 11.15 — «Дирит амытаннар дамдыралы». 12.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турзар. 12.45— Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Концерт. 14.00— Мультфильмнер. 14.20 — Владимир областың көдээ ажыл-ишчилери-биле ужуражылга. 16.15 —Делегей болгаш аныяктар. 16.50 — «Дедир өрук чок». Үш сериялыг ураң-чечея телефильмниң 3-ку сериязы. 18.00 —Шылгарангай совет композиторлар— Ленинчи шанналдың лауреаттары. Д. Д. Шостакович.

КЫЗЫЛДАН

18.40 — Телемедээлер. РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге болгаш улус депутаттарының чер-чер Советтеринге сонгулдаларга тураскаатkан тускай үндүрүлге.

МОСКВАДАН

19.10 — Эртем-таймабырлыг фильм. 19.25 — Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивали. 20.00 — «Там-чыктыг улуглар, чаштар!». 20.15 — Найыралчы армияларның спартакиадазы. Хаак спорту. 21.00 — «Үе». 21.45—23.00 — «Мээң кудумчум». Ураң-чечея телефильм.

АГААР

Республикага бичe булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 36—40, чамдык черлерге 24—29 градус, хүндүс 22—27, чамдык черлерге 13—18 градус соор.

Кызылга бичe булуттаар, хар чагбас. Дүне 39—41, хүндүс 23—26 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Егорка» 9.30, «Наследство» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга 1985 чылдың февраль пленумунуң болуур. Лекцияның темазы: «Социализмниң делегей системазы — кижи төрелгетениниң дешилгелиниң годаргай, лакчы факторуу». «Билиг» ниитилелиниң Новосибирск орталазанизмниң лектору техниктиг артемнериниң кандидады, демир-оруктың транспортунуң институдунуң доценткизи Владимир Борисович **Геронимус** лекцияны номчуур. Лекцияже карера хостуг. Келирии күзээр бүгү кижилерни чаалап турар.

«ПИОНЕР»: «Рыцари Чёрного озера» 9.15, 12.35, 15.55, «Точка отсчёта» 10.45, 14.05, «Когда сдают тормоза» 17.25, 19.15, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Расставание» 14.00, «Сильные духом» 16.00, 18.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Король и птица» 10.00, «Легенда о любви» 11.30, 14.10, 17.00, 19.50 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3 Телефоннары: редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карымсалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи аймызырал болгаш уеттиг киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллдистериниң 2-37-13 чагаа киллдизиниң 2-41-27 «информация» киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун «кдбей» барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3063.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң галазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00055